

УДК 343.983.2 : 343.132

Керевич О. В., заступник начальника УМВС України
в Черкаській області — начальник
слідчого управління, к.ю.н., доцент

Застосування технічних засобів фіксації в ході кримінально-процесуальної діяльності

На підставі аналізу положень чинного кримінального процесуального законодавства та думок науковців, автором визначено особливості та практичні проблеми застосування технічних засобів фіксації при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, запропоновано шляхи підвищення ефективності їх використання.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, технічні засоби фіксації, слідчий, відеозапис, документи.

На основании анализа положений действующего уголовного процессуального законодательства и мнений ученых, автором определены особенности и практические проблемы применения технических средств фиксации при проведении отдельных следственных (розыскных) действий, предложены пути повышения эффективности их использования.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, следственные (розыскные) действия, технические средства фиксации, следователь, видеозапись, документы.

On the basis of the provisions of the Criminal Procedure Legislation and opinions of scholars, the author of the peculiarities and practical problems of the application of technical means of fixation during separate investigation (investigation) of action suggested ways to improve efficiency.

Keywords: criminal proceedings, investigative (detective) effect, means fixing the investigator, video, documents.

Актуальність теми. На сьогодні без урахування технічного чинника здійснення кримінального провадження уявити собі досить важко. Насамперед це стосується питань збирання і закріплення доказів, отримання оперативної інформації, здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, у яких необхідне докладне аудіовізуальне документування подій, що відбуваються, а також виявлення слідів, недоступних простому людському сприйняттю. У цих випадках застосування технічних засобів фіксації в ході кримінально-процесуальної діяльності має вирішальне значення.

Стан наукового дослідження. Дослідженнями використання технічних засобів фіксації у виявленні та розслідуванні злочинів займалися такі науковці у галузі криміналістики та кримінального процесу, як Р.С. Белкін, В.В. Бірюков, В.Г. Гончаренко, В.Г. Дрозд, Є.Д. Лук'янчиков, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, М.В. Салтевський, І.Р. Шинкаренко та багато інших учених. Однак з прийняттям у 2012 році нового КПК України викликають певні дискусії серед теоретиків та практиків окремі положення, що стосуються використання технічних засобів фіксації у кримінально-процесуальному доказуванні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Протоколи негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування [1].

З огляду на це, беззаперечним є твердження О.Р. Михайленка про те, що результативність слідчої дії багато в чому залежить від умілого використання криміналістичних методів і засобів, призначених для фіксації її ходу, етапів, слідів, що виявляються при цьому, та інших речових доказів. З цією метою використовуються різні науково-технічні засоби, зокрема, спеціально розроблені або пристосовані для виявлення, фіксації, вилучення слідів, предметів і речовин [2, с. 283].

Саме з цих міркувань у ст. 103 КПК України, крім традиційних форм фіксації кримінального провадження, включені також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії. Умови застосування технічних засобів кримінального провадження визначені в ст. 107 КПК України. Очевидно, з метою усунення інформативної обмеженості протоколу як засобу фіксації процесуальних дій у п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України зазначається, що серед додатків до нього залучаються аудіо-, відеозаписи процесуальних дій [1].

На сьогодні технічні засоби фіксації інформації займають важливе місце у розслідуванні кримінальних правопорушень, зокрема, у проведенні слідчих (розшукових) дій. Насамперед, їх змістом є процес отримання від особи інформації про обставини кримінального правопорушення.

Правову основу застосування технічних засобів фіксації складає сукупність правил і норм, що містяться в законах та підзаконних нормативних актах, які визначають як загальні засади та порядок проведення слідчих (розшукових) дій гласного і негласного характеру, так і порядок застосування конкретних науково-технічних засобів. Основною умовою правомірності отримання криміналістичної інформації застосуванням технічних засобів з метою встановлення обставин кримінальних правопорушень є використання кожного виду засобу й методу (в усіх без винятку випадках) у суворій відповідності до норм міжнародного та вітчизняного законодавства, яким регулюється діяльність у сфері кримінальних процесуальних відносин, а також вимог підзаконних (відомчих) нормативних документів.

Кримінальне процесуальне законодавство України містить низку нормативних положень щодо застосування додаткових засобів фіксації інформації. Зокрема, у ст. 99 КПК визначено, що протоколи вказаних дій та додатки до них є документами, тобто спеціально створеними з метою збереження інформації матеріальними об'єктами, які містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як докази факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження; у ст. 105 КПК подано перелік додатків до протоколів, у числі яких фігурують фототаблиці, схеми та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу; встановлено необхідність належного виготовлення та засвідчення підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків; додатки до протоколу мають бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію (ст. 105 КПК України). У ст. 106 КПК передбачено вимоги до часу підготовки протоколу та додатка [1]. В свою чергу, що нехтування вимогами процесуальної форми майже завжди призводить до порушення законності та впливає на перспективу судового розгляду справи [3, с. 292].

Аналіз правових норм, що регулюють застосування технічних засобів у кримінально-процесуальній діяльності дозволяє розділити їх на дві групи. Першу групу становлять норми, які прямо регламентують можливість, процесуальний порядок та

форму використання технічних засобів фіксації у кримінальному провадженні. Зокрема, в ч. 2 ст. 71 КПК передбачається залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування. Також спеціаліст має право «користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням» (п. 2 ч. 4 ст. 71 КПК) [1]. Ст. 107 КПК присвячена застосуванню технічних засобів фіксування як під час досудового розслідування, так і судового провадження. У ній визначаються випадки обов'язкового фіксування технічними засобами. До другої групи відносяться норми, що містять вказівку на можливість застосування технічних засобів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: допиту – ч. 5 ст. 224 КПК; пред'явленню особи для впізнання – ч. 8 ст. 228 КПК; проведенню зазначених дій в режимі відео конференції – ст. 232 КПК; обшуку – ст. 236 КПК; огляду – ст. 237 КПК; слідчому експерименту – ст. 240 КПК; освідчуванню – ст. 241 КПК [1].

Відеозапис, як один із способів фіксації, є найефективнішим доказом її беззаперечності. Така інформація передається в повному обсязі, забезпечує можливість об'єктивно сприймати джерело інформації всіма учасниками процесу, створює умови для повноцінного її збирання. Використання засобів аудіовізуальної фіксації істотно підвищує повноту, всебічність та об'єктивність слідчої дії, дозволяє відобразити об'єкти та інформацію, на матеріальному носії в їх первинному вигляді для наступного відтворення та аналізу.

Крім того, результати відеозапису дозволяють наочно сприймати обстановку та дії учасників кримінального провадження. Зокрема, у будь-який час можна, проглянувши відеозапис, впевнитися у достовірності та неупередженості зібраної інформації. Крім того, використання відеозапису дає змогу виявити тактичні та процесуальні помилки, які мають місце в практиці слідчих з метою їх подальшого усунення. Не викликає сумнівів, що матеріали, отримані із застосуванням відеофіксації слідчої дії, мають суттєві переваги над іншими способами відображення та збереження відомостей (протокольний опис, фотозйомка, аудіозапис), що використовуються у правоохоронній діяльності.

Як слушно зазначає М.Ф. Сокиран, відеозйомка може застосовуватись під час огляду місця події як технічний засіб виконання чорнових заміток і використовуватись для складання протоколу, причому, ефективніше ніж звукозапис, оскільки вона дозволяє не лише обробляти записану інформацію, а й контролювати її достовірність, переглядаючи відповідні зображення вузлів і деталей обстановки місця події [4, с. 161].

На думку авторів проекту про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України за №3037, законодавче закріплення вимоги проведення допиту підозрюваного (обвинуваченого) із використанням відеозапису з обов'язковою архівацією даних у ч. 5 ст. 224 КПК України: 1) спонукатиме усіх учасників до максимальної правдивості надання свідчень та дотримання процедурних вимог закону під час його проведення; 2) підвищенню якості формування доказової бази під час розслідування кримінальних правопорушень; 3) унеможливить здійснення підміни відзнятих відеоматеріалів як під час досудового розслідування так і в суді [5].

Однак погоджуємось, що сама по собі обов'язковість фото-, аудіо- та відеофіксації усіх допитів учасників кримінального провадження на стадії досудового слідства навряд чи суттєво вплине на встановлення обставин кримінального провадження,

оскільки його учасники можуть відмовитися у суді від своїх раніше наданих показань. Адже при обов'язковості фіксації допиту учасників кримінального провадження (особливо у тих випадках, коли робиться аудіозапис допиту особи) проектом не передбачається заходів, які б давали підтвердження, що голос на відповідному носії є голосом певної особи. Крім того, за таких обставин не виключається можливість обробки запису допиту з метою внесення змін (вилучення інформації), що цілком можливо здійснити за допомогою сучасних технічних засобів, доступ до яких є вільним [6].

Особливої уваги потребує аналіз норм, що регулюють порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Кожній слідчій дії присвячена самостійна стаття, в якій передбачено використання технічних засобів фіксації не тільки для фіксації її ходу та результатів. Так, під час огляду поштово-телеграфної кореспонденції на виявлені речі й документи можуть наноситися спеціальні позначки або вони можуть обладнуватися технічними засобами контролю (ч. 2 ст. 262 КПК). Про можливість застосування технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації зазначається в ч. 3 ст. 263 КПК «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж». Новий КПК України передбачає також можливість використання технічних засобів фіксації не тільки для відображення інформації за результатами слідчих (розшукових) дій, але і для здійснення інших заходів під час їх проведення. Для таємного проникнення у публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи з метою їх обстеження слідчий може використовувати технічні засоби (ч. 1 ст. 267 КПК) [1].

Згідно зі ст. 252 КПК України фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється у протоколі, до якого в разі потреби долучають додатки, які згідно з п. 2 ст. 84 КПК можуть визнаватися доказами. За встановленим правилом у цьому документі можуть бути зафіксовані лише факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження за умови, якщо вони безпосередньо сприймалися слідчим [7, с. 21].

Наприклад, у ст. 84 КПК України вказується, що документами, як видом доказів, також є складені у порядку, передбаченому законом, протоколи процесуальних дій і додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії [3]. Також, згідно з Наказом № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватися таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів [8].

Загалом узагальнення практики застосування технічних засобів фіксації у кримінальному провадженні за час дії нового КПК України дозволяє звернути увагу на окремі типові помилки процесуального та технічного характеру, які допускають слідчі на стадії досудового розслідування, як то: відсутність зазначення у протоколі слідчої дії про використання технічних засобів фіксації; ігнорування вимог щодо ознайомлення особи з матеріалами — результатами застосування технічних засобів фіксації; відсутність відповідних навиків використання технічних засобів фіксації (у разі відсутності відповідного спеціаліста); нехтування вимогами щодо безперервного відеозапису у разі відсутності понять.

Висновок. Отже, не дивлячись на те, що загалом положення нового КПК спрямовані на удосконалення механізму забезпечення конституційних прав людини і

громадянина, дотримання принципів законності та справедливості розслідування кримінальних проваджень, підвищення ефективності проведення процесуальних дій, кримінальний процес в Україні усе ж залишається «паперовим» за своєю суттю. До прикладу, захисник не зможе знайомитися у порядку ст. 221 КПК України з матеріалами досудового розслідування за допомогою свого ноутбука, скинувши собі заздалегідь інформацію з комп'ютера слідчого, який провадить розслідування. У століття цифрових технологій захисник, як і раніше, робитиме «необхідні виписки і копії».

Цілком очевидно, що багато чого в кримінальному процесі, на що нині витрачається чимало часу, стане справою техніки в майбутньому. Поки що можна констатувати досить обережне ставлення процесуалістів та криміналістів до використання технічних пристроїв у кримінальному провадженні. Хоча тенденції зрушення в бік ширшого застосування технічних засобів фіксації (зокрема, цифрових) усе ж просліджується. Це, насамперед, заміна протоколу фонограмою, і визнання електронних носіїв інформації документами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія / О.Ю. Татаров. — К.: Донецьк: ТОВ ПРОМІНЬ, 2012. — 640 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. — К.: Центр навч. л-ри, 2012. — 292 с.
3. Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події / М. Ф. Сокиран // Вісник Академії адвокатури України. — 2011. — Вип. 1 (20). — С. 160-167.
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо проведення допиту): Проект Закону від 29.07.2013 р. №3037, (поданий Т.Я. Слюз) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511
5. Про внесення змін до Кримінального процесуального Кодексу України (щодо проведення допиту): Висновок на Проект Закону України від 26.03.2014 р. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511
6. Михайленко А.Р. Расследование преступлений. Законность и обеспечение прав граждан / А.Р. Михайленко. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 445 с.
7. Шумило М.Є. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України / М.Є. Шумило // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 р.): Зб. матеріалів міжвузівської наукової конференції / Національна академія прокуратури України. — К.: Алерта, 2013. — С. 13-28.
8. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ від 16 листопада 2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12

